

Els cabells i les barbes dels Euboics (Dió de Prusa, VII 4)

Francesca Mestre

El narrador de l'*Euboic*,¹ després de naufragar en els esculls de l'illa d'Eubea, troba un home, un caçador per l'aspecte i la indumentària (ἀπὸ τῆς ὀψεως καὶ τῆς στολῆς), els cabells i les barbes del qual són descrits en comparació amb els dels Abants —els més antics habitants de l'illa—,² segons el propi Homer.³

Al catàleg del llibre segon de la *Iliada*, en efecte, són citats els Abants, habitants i senyors de Calcis, Erètria, Histiea, Cerint, Càristos i Estira —ciutats euboïques—, que s'embarquen cap a Troia sota el comandament d'Elèfenor, fill de Calcodont i descendent d'Ares. Les característiques homèriques d'aquest poble són la velocitat (θοοί), la bel·licositat ardent (αἰχμηταὶ μεμαώτεες... θώρηκας ῥήξιεν δηϊῶν) i una peculiar manera d'anar pentinats (ὄπιθεν κομῶντες) (vv. 542-544).

L'escoli, que no s'entreté gaire en aquest detall, explica que tenien els cabells llargs per la part posterior del cap i que això és signe de coratge: τὰ ὀπίσω μέρη τῆς κεφαλῆς κομῶντες ἀνδρείας χάριν· ἴδιον δὲ τοῦτο τῆς τῶν Εὐβοέων κούρας, τὸ ὄπισθεν τὰς τρίχας βαθείας ἔχειν.⁴ Certament, el significat de les dues paraules que hem trobat a la *Iliada* sembla apuntar cap a aquest sentit: κομάω vol dir tenir cabells, tenir-los llargs, en el sentit d'haver-los deixat créixer; ὄπιθεν, d'altra banda, és l'adverbi amb sufix de procedència

1. *Dionis Prusaensis quem uocant Chrysostomum quae extant omnia*, edidit J. von ARNIM, Berlin 1893, reed. 1962, *Oratio VII. De Venat.*, vol. I, pp. 189-219.

2. Cfr. THEIL, *Dictionnaire d'Homère*, Paris 1841, s. u. Ἄβαντες.

3. *Il.* II 536-545.

4. Cfr. Schol. AD, in H. ERBSE (ed.), *Scholía graeca in Homeri Iliadem*, Berlin 1969, vol. I, p. 301 s; cfr. també *schol.* D: τὰ ὀπίσω μέρη— τρίχας βαθείας ἔχειν A. (*ibidem*).

-θεν, relacionat amb ὀπίσω, darrera, endarrera, i contrari de πρόσω.⁵ És a dir, tenien els cabells llargs però els creixien, 'se'ls allargaven', des del darrera; la qual cosa fa pensar més que no en una trossa, en una 'cua de cavall' o similar, que engloba tant la idea de κομάω —els cabells en llur llargada— i δ'ὀπιθεν, des de la part posterior del cap.⁶

Interpretació, aquesta, que sembla mantenir-se amb el paral·lel d'Heròdot IV 180, quan compara el pentinat dels Maclis (τὰ ὀπίσω κομῶσι τῆς κεφαλῆς) amb el dels Ausis (τὰ ἔμπροσθε).⁷ Altres paral·lels, però, tot i no contradir tampoc aquesta suposició, n'illustren la, diguem-ne, realització. Es tractaria, més que d'uns cabells recollits cap al darrera en una cua, d'una cua sí, però amb la part del davant rapada o, en tot cas, els cabells del davant tallats molt curts.

En efecte, Plutarc, a la *Vida de Teseu* V, explica que el fundador d'Atenes va anar, al moment del pas de la infantesa a l'adolescència, segons el costum, a Delfos a consagrar la seva cabellera al déu, però només n'hi oferí una part, la del davant (ἐκείρατο δὲ τῆς κεφαλῆς τὰ πρόσθεν μόνον), i es quedà pentinat a la manera com Homer diu que anaven els Abants: ὡσπερ Ὅμηρος ἔφη τοὺς Ἄβαντας. Plutarc, sense citar les seves fonts, explica després que els Abants foren els primers a adoptar aquest pentinat per una raó guerrera, pràctica: com que eren guerrers ardents i practicaven la lluita cos a cos, de molt a prop (ἀγγέμαχοι), amb les mans (εἰς χεῖρας ὠθεῖσθαι τοῖς ἐναντίοις), els convenia, els era pràctic, que els cabells no els vinguessin cap endavant per tal que l'enemic no s'hi pogués agafar, fent-los trontollar: ὅπως οὖν μὴ παρέχοιεν ἐκ τῶν τρίχων ἀντίληψιν τοῖς πολεμίοις, ἀπεκείραντο. De la mateixa manera que, segueix Plutarc, Alexandre —prenent nota del detall pràctic— ordenà als seus generals que fessin afaitar les barbes als macedonis.⁸

Estrabó, per la seva banda, en parlar dels Abants i del seu senyoreig originari sobre Eubea, segons el propi Homer, que no en descriu d'altres amos, diu que Aristòtil ens informa que els Abants eren procedents de Tràcia i que, sota el comandament d'Abas, poblaren l'illa i els seus habitants s'anomenaren així, Abants (φησὶ δ' Ἀριστοτέλης ἐξ Ἄβας τῆς Φωκιῆς Θρακίας ὀρηθέντας ἐποικῆσαι τὴν νῆσον καὶ ἐπονομάσαι Ἄβαντας τοὺς ἔχοντας αὐτήν, X 445). Curiosament —i potser no casualment— trobem també a Homer (*Il.* IV 532-533) una referència als cabells dels Tracis: ...περίστησαν γὰρ ἑταῖροι / Θρήικες ἀκρόχομοι... És cert que l'adjectiu ἀκρόχομοι no és exactament l'ὀπιθεν κομῶντες, però si ens fixàvem en el sentit etimològic

5. Cfr. LIDDELL-SCOTT-JONES, *s.u.* κομάω i *s. u.* ὀπιθεν; cfr. *E. M. s. u.u.*

6. Cfr. pel significat de κομάω, Heròdot II 36, a propòsit dels costums peculiars, en aquest aspecte, dels egipcis.

7. Això és, els Maclis, com els Abants d'Homer, i els Ausis a l'inrevés, amb una altra mena de cabell recollit cap endavant o potser un gran serrell.

8. Partint del pressupòsit, lògic i fàcil d'entendre, que les barbes són també cabells a la part de davant i lloc perillós on poden agafar-se els contrincants. Cfr. més avall, a propòsit de les barbes.

d'aquesta paraula, potser hom podria afirmar que no són expressions tan desiguals: en tot cas, ambdues comparteixen la imatge de la cara i el front lliures de cabells, estant aquests recollits al darrera o al capdamunt del cap. El mateix Estrabó, una mica més avall (X 465), explica que segons l'historiador euboic Arquèmac, els Curetes varen instal·lar-se a la ciutat de Calcis, a Eubea, i que, havent de lluitar constantment contra els de la plana Lelantina, varen decidir rapar-se la part del davant dels cabells i ὀπισθεν κομῶντας γενέσθαι, no fos que els enemics poguessin agafar-los pels cabells i fer-los caure (ἐπειδὴ οἱ πολέμιοι τῆς κόμης ἐδράττοντο τῆς ἔμπροσθεν καὶ κατέσπων αὐτούς). I, afegeix Estrabó, és per aquesta κουρά que se'ls anomena Κουρήτες (διὸ καὶ Κουρήτας ἀπὸ τῆς κουρᾶς κληθῆναι).⁹

Pel que fa a la intel·lecció d' ὀπισθεν κομῶντες en Homer i en aquells antics que es basen en la referència homèrica, sembla que no hi hagi un gran problema.¹⁰ Cal entendre, doncs, que aquesta és característica distintiva dels Abants, així com la velocitat i la rauxa guerrera; dels Abants i dels Euboics en general, fins i tot d'aquells que, successivament, s'installaren en aquesta illa i també dels seus parents, els tracis. Característica que, en síntesi, és la que ja ha estat exposada: cabells recollits a la part del darrera —siguin recollits convencionalment, siguin rapats a la part del davant— amb finalitat pràctica per a la lluita; la qual cosa fa suposar unes cares lliures de cabells molestos i, per tant, també de barbes, per la mateixa raó; raó que cal posar, aleshores, en connexió amb la dada a propòsit d'Alexandre i els macedonis. No és, a parer nostre, encertat, de més a més, atribuir a Homer res que no sigui la pura descripció de la peculiaritat i diferència dels Abants respecte dels altres aqueus, sense que calgui atribuir-li un judici de valor sobre l'aspecte, endreçat o no, dels guerrers comanats per Elèfenor.

A Dió de Prusa, tanmateix, hi ha força judicis més, tant pel que fa a la comprensió de la dada d'Homer com a la seva intenció.

Dió vol deixar clar, d'entrada, que el caçador que el narrador troba a Eubea després del naufragi no té res a veure, pel seu aspecte, amb aquells Abants —potser avantpassats seus— que Homer descriu quan varen anar a Troia. I no només fa una cara ben diferent, el caçador, perquè no duu aquell estrany pentinat —qüestió només tangencial en ella mateixa— sinó

9. Cfr. també, sobre la informació d'Estrabó, G. S. KIRK, *The Iliad: a Commentary*, Cambridge University Press 1985, vol I, pp. 204-205.
10. Cal examinar algunes traduccions significatives, on sembla, tanmateix, que la cosa no queda massa clara, almenys, pel que fa a la realització concreta del pentinat. Cfr., per exemple: *Homeri Carmina et Cyclicae epicae reliquae, graece et latine*, Paris (Didot) 1862: «occipite comantes»; J. PURVES, Londres 1891: «long-haired behind»; M. CESAROTTI, Nàpols 1914: «chiomati di dietro»; H. RUPE, Munic 1961²: «die Schöpfe im Nacken»; E. LASERRE, Paris 1965: «aux cheveux longs derrière la tête»; A. T. MURRAY, Londres-Cambridge 1971³: «with hair long at the back»; M. BALASCH, Barcelona 1971: «amb forra a la nuca»; P. MAZON, Paris 1972⁵: «aux cheveux longs sur la nuque»; M. PEIX, Barcelona 1978: «amb els cabells coll avall».

perquè aquest home, a diferència d'aquells, és endreçat, polit, d'aspecte saludable, *normal*, en una paraula; per això emprà Dió l'adjectiu ὑγιῆ¹¹ com a predicatiu de κυνηγέτην. Un home, doncs, un caçador, per la indumentària i l'aspecte —sense més precisions—, endreçat i polit, amb un acusatiu de relació: τὰ γένεια, pel que fa, concretament, a les barbes en elles mateixes o bé al mentó, lloc on creixen aquestes. Deduïm, doncs, a partir d'aquestes primeres precisions de Dió (κυνηγέτην... τὰ γένεια ὑγιῆ), dues qüestions diferents: en primer lloc, que aquest era un euboic endreçat, per oposició als Abants homèrics —d'acord amb la manera com Dió interpreta Homer, és clar— que no eren ὑγιεῖς, ni endreçats ni polits ni d'aspecte saludable; en segon lloc, que aquest caçador euboic duia barba, una barba endreçada també, per oposició no només al fet *anormal* que els Abants no en duguessin, sinó també a l'aspecte poc saludable que uns homes guerrers que no s'afaiten gaire sovint, però tampoc no es deixen créixer una barba llarga, devien presentar.¹²

De les barbes i de l'aspecte endreçat o no, saludable o no, dels Abants, Homer —sigui recordat de passada— no en diu absolutament res, com hem apuntat; ni Homer ni la tradició que hi recolza.

Doncs bé, l'euboic de Dió, a més d'ésser d'aspecte endreçat i saludable i de dur barba, porta també una cabellera, ni deixada ni impròpia o vulgar: κομῶντα οὐ φαύλως οὐδὲ ἀγεννῶς, com deixada i impròpia o vulgar devia ésser aquella ἐξόπισθεν dels Abants, car el fet d'ésser οὐ φαύλως οὐδὲ ἀγεννῶς és el contrari de [κομῶντα] ἐξόπισθεν, segons hom pot deduir, és clar, de la descripció de Dió de Prusa. És a dir, el mot ὄπισθεν homèric recollit per ἐξόπισθεν a Dió, significa per a aquest darrer, com a adverbi de κομῶντα (així com ὄπισθεν del κομῶντες de la cita homèrica), una manera de pentinar-se φαύλως i ἀγεννῶς. No només, però, ho significa per a Dió; car aquest, de fet, entén que el propi Homer també ho considera així. En efecte, segons Dió, Homer en descriure els Abants ὄπισθεν κομῶντες se'n burlava i els ridiculitzava: οἴους ἐπὶ Ἴλιον Ὀμηρὸς φησιν ἐλθεῖν Εὐβοέας, σκώπτων, ἔμοι δοκεῖν, καὶ καταγελῶν ὅτι τῶν ἄλλων Ἀχαιῶν καλῶς ἐχόντων οἶδε ἐξ ἡμίσεως ἐκόμων.

Dues són les observacions a fer, en darrera instància, un cop llegit tot el passatge, que s'afegeixen a les ja exposades.

Primera: entre els aqueus n'hi havia de ben pentinats, correctament, almenys, o bé, *normalment*, i n'hi havia uns altres *anormalment* pentinats, que 'no ho duien bé això de la cabellera' (és a dir, per oposició, caldria entendre: τῶν Εὐβοέων οὐ καλῶς / κακῶς ἐχόντων). I segona: la raó concreta de l'anormalitat que exposa Dió, és, a saber, que ἐξ ἡμίσεως ἐκόμων; o sigui, que anaven mig pentinats o, més concretament, que només duïen la meitat de

11. Cfr. LIDDEL-SCOTT-JONES, *s. n.*

12. Cfr. la traducció de J. W. COHOON a Dio Chrysostom, *Discourses*, vol. I, Cambridge, Mass., (Loeb Classical Library) 1961, p. 289: «he wore a beard on his healthy face...».

cabells esperables, tant si és pel fet que només els duïen per la part posterior del cap —i sembla que aquesta és la dada més versemblantment apuntada— com si és pel fet que tampoc no duïen barba —essent κομάω un verb que, ocasionalment, pot portar com a complement τὸ γένειον, la barba.¹³

En conseqüència, cal deduir que tenim aquí una interpretació d'Homer per part de Dió; però no és una interpretació de caire 'filològic' amb l'objecte d'aclarir un passatge homèric, sinó que, més aviat, es tracta d'una lectura —o d'un record de lectura— manipulada, utilitzada al servei d'allò que Dió vol deixar clar, per damunt de tot: l'aspecte endreçat i *comme il faut* del caçador d'Eubea.

Dió de Prusa al seu discurs VII, l'*Euhoic*, descriu una utopia: la forma de vida utòpica que menen el caçador en qüestió, la seva família i els seus amics, a una part despoblada de l'illa d'Eubea. Aquesta gent són, per a Dió, perfectes: lliures de totes les convencions de les πόλεις de la seva època, viuen completament κατὰ φύσιν, la natura i llur propi treball fan que s'autoabasteixin. La llibertat —respecte dels νόμοι i àdhuc de les tradicions—, la natura amb la seva riquesa, si hom hi està d'acord i la treballa, i la tranquil·litat, la pau i la soledat són característiques fonamentals d'aquest gènere de vida utòpic.

Pel que fa al mode de la narració, Dió adopta, en aquesta obra concretament, la tendència assagística característica de la prosa discursiva de l'època imperial de la literatura grega. L'element cabdal d'aquesta tendència literària consisteix en la interferència constant de l'autor, del seu pensament, de la seva opinió, en allò que conta. No hi ha, per tant, cap norma a seguir ni és pensable la submissió a cap regla si no es tracta de les que el propi autor s'imposi; i sol imposar-se, només, l'obligació de trobar alguna referència als antics, als clàssics, que —ni que sigui agafant-la de biaix— confirmi allò que l'assagista pretén d'explicar o de demostrar.¹⁴

En el passatge que ens ocupa, això és, aquell on es fa esment de l'aspecte endreçat i acurat del caçador per oposició als antics euboics, amb referència homèrica inclosa, tenim una bona mostra dels dos aspectes esmentats: l'expressió de l'opinió del propi autor pel que fa a l'aspecte que hom entén per endreçat o al contrari, i la referència-manipulació *ad hoc* d'un passatge homèric. Tot plegat al servei de l'objectiu principal de Dió de Prusa en aquesta obra; tot plegat, fins i tot la lectura ben original que fa d'Homer; i sort, encara, que en un moment de la seva explicació, diu Dió: ἐμοὶ δοκεῖν!

13. Cfr. Xenofont, *Banquet* 4.28: ... πρὶν ἂν τὸ γένειον τῆ κεφαλῆ ὁμοίους κομήσης.

14. Cfr. el capítol dedicat a l'*Euhoic* per F. MESTRE, *Problemàtica dels gèneres literaris a l'època romana. L'assaig* (Tesi doctoral inèdita), Barcelona 1985, pp. 400-431.